

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:2 (2014), SS.19-32.

HACI MUHARREM HİLMİ EFENDİ DİVANINDA NEFS KAVRAMI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İhsan SOYSALDI*

Öz

Nefs insanın manevi hayatında ilerlemesi için mücadele etmesi gereken en önemli rakibi konumundadır. Tasavvuf tarihi içerisinde mutasavvıflar nefsi terbiye etme onu arındırma konusunda fikirlerini, tecrübelerini ifade etmişlerdir. İnsanın manevi hayatında nefis ve ruh arasındaki mücadele insanın kalbine yön verme için yapılan uğraş sonunda kimin galip geldiğine göre neticelenmektedir. Mutasavvıfımız Muharrem Efendi de divanında nefsi anlatan onun başvurduğu hileleri açıklayan beyitleri kaleme almıştır. Nefsi terbiyede neler yapılabilir? Sorusuna cevaplar veren Muharrem Efendi kendi bakış zaviyesinden açıklamalar yapmaktadır. Nefsin kötü arzu ve isteklerinden arındırılması için nefsin isteklerine karşı durmayı bilmesi insanın nefisle olan mücadelede başarılı olmasının en önemli şartı olarak görülmektedir. Nefsini bilmekle kişinin Rabbini bilmeye götüren bir sebep oluşu önemli bir prensiptir.

Anahtar Kelimeler: Nefs, Divan, Şiir, Muharrem Hilmi Efendi, Tasavvuf.

Muharrem Hilmi Efendi's Perspectives About The Notion of Self in His Divan

Abstract

Self is the most important rival of a person she or he should struggle against to advance in the spiritual life. Throughout the history of mysticism, sufis have expressed their ideas and experiences to edify and cleanse their self. In spiritual life of human being, the struggle between the self and the spirit eventually decides the winner to determine the direction of one's heart. Sufi Muharrem Efendi indited couplets in his divan which touch upon self and the tricks it appeals. Muharrem Efendi has explanations in view of his perspective for the question of "what can be done to edify the self". In order to purify the self from bad desires and to know how to resist the wishes of it is accepted as one of the most important conditions to be successful in struggle of the self. It is an important principle to know thyself which brings one to God.

Keywords: Self, Divan, Poet, Muharrem Hilmi Efendi, Sufism.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, isoysaldi@firat.edu.tr

Nefs kelimesi sözlük anlamı olarak “nefes almak, bir şeyin özü, can, zat, kan, ruh, kalb, genişlemek, ferahlamak, kendisiyle akledilen şey” gibi değişik anlamlara gelmektedir.¹ Tasavvuf literatüründe nefis kavramından kastedilen insanın kötü sıfatları ile yerilen huy ve davranışları olarak görülmektedir. Gazali nefse yüklediği anlamda insanın hakikati, şehvet ve gadap kuvvetlerinin bir araya geldiği mana, insan bedeninde bulunan istenmeyen kötü huyların kaynağı olan bir latife, bir sırdır şeklinde izah etmektedir. Bunun karşıtı olan güzel huyların kaynağı ise, ruh olarak kabul edilmektedir. Ruhu yöneten akıl, nefsi idare eden de hevâdir.²

Kur’ân’da geçen tasavvuf kavramlarından olan nefis değişik manalara gelecek şekilde Kur’ân’da yer almıştır. Bazen “zât kişilik” olarak³ bazen de “hem ruh hem de beden” anlamlarında kullanılmıştır.⁴ Sadece ruh anlamıyla kullanıldığı yerlerde mevcuttur.⁵

Nefs terbiyesi tasavvufun esas meselesi olarak görülmekte ve bu sebeple de tarifinde de yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında mü’minlerin kendilerine örnek aldıkları Hz. Peygamber (s)’in hayatı da nefis konusunda yaptığı mücadele sahneleriyle insanlığa hitap etmektedir. İnsan hayatının her döneminde nefsiyle bir uğraş vermekte, onu yenmenin isteklerine karşı durabilmenin gayreti içerisinde. Bu açıdan da bakıldığında bir insanın kendi içerisinde gelişen bir savaşın mevcudiyeti görülmektedir.

Ünlü sûfî İbn Arabî de nefsi bedeni idare eden ama gözle görülemeyen bir latife olarak kabul etmektedir. Nefsi insanın ikili mahiyetini tamamlayan bir unsur olarak kabul eder. Allah’ın ruhundan üflediği anda ilâhî nefha ile tesviye edilmiş bedende ortaya çıkmıştır. Nefs insana berzâh âleminde verilen sıfat olması yönüyle kötülenmiş, Allah’a izâfe edilmesi sebebiyle de övülmüştür.⁶

İnsanın kalbine tesir etme konusunda nefis ve ruh sürekli bir mücadele içerisinde. Kalp bu mücadeleler sonunda bazen ruhun, bazen de nefsin istek ve arzularına uymakta, ondan etkilenmektedir. Nefsin bu kötü istek ve arzularından kurtulmak için tezkiye edilmesi terbiyeye tabi tutulması

¹ Cevherî, *Sıha*, c.III, s. 984–985, Kahire 1982; İbn Faris, *Mucemu Makâyısı’l-luğa*, (Tah. A. Muhammed Harun) c.V, s.460–461, Mısır 1969; İbn Manzûr, *Lisanu’l-arab*, (Tah. Haşim Hamid eş-Şâzelî), c.VI, s.4500-4504, Kahire trs..

² Gazâlî, *İhyâ*, Mısır 1957, c.III, s.4; Kuşeyrî, *Risâle*, Mısır 1966, s. 75; Hucvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, 309,313.

³ Bakara, 2/284.

⁴ Âl-i İmrân, 3/135.

⁵ Zümer, 39/42.

⁶ İbn Arâbî, Muhyiddîn, *Fütühât-ı Mekkiyye*, Beyrut trs., c.II, s.749.

gerekmektedir. Ruh nefsin olumsuz etkisinden kurtularak Allah'a doğru yönelmesi ve yakınlık kesbetmesi mümkün olacaktır. Bunların neticesinde kalp de ruha kulak verecek ve ondan gelecek emirlere göre vaziyet alacaktır.⁷

Nefsine sahip olamayan kişi artık onun isteklerini normal görür. Yani nefse mağlup olmuş, onun emrine girmiştir. En kötü isteğini dahi normal bir ihtiyaç olarak kabul eder. Tam tersi nefsinde sahip olan onun kötü istek ve arzularına dizgin vuran için, akli nefsinde karşı durabilmektedir.

Mutasavvıflar emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râdiye, merdiyye ve kâmile şeklinde nefsi mertebelere ayırarak yapılan mücadeleyi de derecelendirmişlerdir. Çünkü insan bir eğitim içerisinde belli bir süreç sonucunda her basamakta farklı zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Kendisini geliştiremeyen, hep aynı seviyede kalan insan her açıdan olumsuzluklarla karşılaşır ve toplum tarafından da yerilir. Devamlı surette kişi kendini daha güzel vasıflarla donatmaya çalışmalı bunu yaparken de nefsinin dizginlemeyi başarmalıdır.

Mevlâna'nın nefis konusunda *Mesnevîde* verdiği Âdem (a.) örneği dikkat çekicidir. Cennette işlediği günahı tasvir ederken, nefsinin isteğine uyup onun zevki için hareket ettiğini ve cennetin en güzel yerinden bu sebeple ayrılmak zorunda kaldığını hikâye etmektedir. Bunun neticesinde meleğin kendisinden uzaklaştığını, bu hataya da çok az bir yiyecek karşılığında düştüğünü ama pişmanlık duyarak gözyaşı döktüğünü zikretmektedir. Mevlâna Hz. Âdem (a.)'ın bu günahı işlemede etkenlerden birisini bir başka akılla meşveret etmemesine dayandırır. Akılla yapılan bu danışma insanı hatadan uzak tutar derken, nefsin nefisle beraber hareketinden ise akıl devre dışı kalır bir işe yaramaz demektir. Nefsin başka bir nefisle sevinip gülmesiyle manevî olarak karanlığın artacağını, takip edilecek yolun gizli kalacağını ifade etmektedir. Tam tersi bir aklın başka bir akılla beraber hareketinde ise aydınlığın aratacağını takip edilecek yolun daha belirgin hale geleceğini söylemektedir.⁸ Tabii burada kastedilen akıl mutasavvıfların kabul ettiği gibi nurlanmış akıl yoksa her zaman akılla hareket doğruyu göstermez. Hataya da götürebilir.

⁷ Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü'l-Meârif*, (ter. H.Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz) İstanbul 1990,s.567.

⁸ Mevlâna, Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, ter. Veled İzbudak, MEBY, İstanbul 1995, c.II, s. 2; - Soysaldı, İhsan., "Mevlana'nın Mesnevisinde Nefis Kavramı" Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, 163-168, (2007).

Hacı Muharrem Hilmi Efendi divanında nefis hakkında şu beyitleri kaleme almıştır:⁹

Hevâ vü nefse uyup ettim isyân
Rücû' edip sana geldim yâ Gufrân¹⁰

Düştüm nefis sahrâsına inâyet kıl yâ Rabbena
Uğradım çok belâsına inâyet kıl yâ Rabbena¹¹

Muharrem Efendi, nefsin isteklerine uyarak isyan ettiğini günahları bağışlayan olarak Allah'a geri döndüğünü ifade etmektedir. Nefsin çölüne düştüğünü, nefsin çok belasına uğradığını belirtmekte; bundan dolayı da Rabbinden yardım istemektedir.

Aldanıp mekrine nefsin eyledim bîhad günah
Cümlesinden nâdim oldum sana ettim ilticâ¹²

Gel islâh için nefsine her demde itâb et
Ya zikr ile nefsin başını kes de sevâb et

R'am olma sakın emrine hiç nefis-i şeririn
Her emrine gel sıdk ile ol yâre icâb et¹³

Muharrem Efendi, nefsin tuzağına aldanıp hadsiz günah işlediğini hepsinden pişman olduğunu, Allah'a sığındığını anlatmaktadır. "Nefsini düzeltmek için her zaman onu tekdir et. Allah'ı zikirle nefsin başını kes ve sevap işle!" demektedir. "Kötülüğü emreden nefsin emrine girme Allah'ın her emrine sıdk ile uy!" diyerek kendine çağrıda bulunmaktadır. Kötülüğün insanda en önemli müsebbibi nefis olarak görülmektedir. Bundan dolayı

⁹ Hacı Muharrem Efendi, 1878 yılında Elazığ'da doğmuş, Nakşi ve Kadiri şeyhi Ömer Hüdayi Baba'dan manevi feyiz alır. 1905 yılında Harput'a yerleşti, Hacı Abdullah Efendi'nin medresesinden Arapça ilimler okumaya başladı. 1906 yılında askerlik mesleğine intisap eder. Emekli olduktan sonra kendisini ilme ve tasavvufa vermiştir. 1964 yılında Elazığ'da vefat etmiştir. Hacı Muharrem Efendi, *Dîvân*, Haz. Süleyman Ateş, s.16-35, İstanbul 2012.

¹⁰ Hacı Muharrem Efendi, *Dîvan*, aynı eser, s.62.

¹¹ Hacı Muharrem Efendi, aynı eser, s.69.

¹² Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.70.

¹³ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.86.

nefisle olan mücadele kötülüklerden uzaklaşma adına yapılan en büyük önlem olmaktadır.

Yok mu çâre dil pâsına düştün nefis hülyasına
Çalışmadın ihyasına meyl-i a'dâ eyleme geç

Ayılmadın mı bîçâre nefsinle oldun âvâre
Derdine ara bir çâre meyl-i hatâ eyleme geç¹⁴

Muharrem Efendi, gönül pasına bir çare yok mudur? Nefsin hayallerine düştüğünü, gönlünü diriltmek için gayret etmediğini söylemekte bunlarla birlikte düşmanına yönelmekten vazgeçmesi gerektiğini kendine telkin etmektedir. "Çaresi olan nefsinle meşgul oldun gayenden uzaklaştın, bunu fark edemedin. Bu derdine bir çare ara hataya yönelmekten vazgeç!" diyerek kendini uyarmaktadır.

Hevâ-yı nefse giriftâr olmuşam yâ Rab meded
Zulmet dâmına dûçâr olmuşam yâ Rab meded

Olmadım âsûde bir gün ızrâr-ı nefsânîden
Zenb ü isyân ile bîzâr olmuşam yâ Rab meded

Cürm ü isyânım bîpâyân yoktur ibâdetim hiç
İgvâ-yı nefis ile nâçâr olmuşam yâ Rab meded

Firkat ü hicrinle dâim âh u efgân eyleyip
Aşk ile bülbül-i gülzâr olmuşam yâ Rab meded¹⁵

Muharrem Efendi, nefsin esiri hâline geldiğini, karanlığın tuzağına düştüğünü Rabbinin yardımına ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Nefsin zararından dolayı bir gün dahi huzur bulamadığını günah ve isyandan kurtulamadığını ifade etmektedir. "İsyân ve günahım sınırsız, ibadetim ise hiç yoktur. Nefsin aldatmalarında çaresiz kalmışım yardım et yâ Rabbi!" demektedir. Ayrılık ıstırapıyla sürekli ah ve feryat etmekteyim. Aşkta dolayı

¹⁴ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.104.

¹⁵ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.113.

göl bahçesinin bülbülü oldum yardım et Allah'ım diyerek niyazda bulunmaktadır.

Bu nefsi şûma aldanma hazer et gel hevâsından
Anın igvâsıyla gitmek kula büyük cesarettir

Geçiren nefsi zevk ü sefâ ile bu dünyâda
Âkıbet me'yus olur bil zîrâ sonu nedâmetir¹⁶

Muharrem Efendi, bu hayırsız nefse aldanma hevasından, nefsin ayartmasıyla hareket etmek kul için büyük bir cesarettir. Dünyada nefsi zevk ve sefa ile tatmin eden kişinin akıbetinin ümitsizlik ve pişmanlık olduğunu belirtmektedir.

Nefse uyup eylemedin kendini bir gün ikâz
Toplayıp aklın başına olmadın bir gün ikâz

Meyl edip dünyaya hiç âhireti yâd etmedin
İşleyip bir sâlih amel olmadın bir gün ikâz

Yedin içtin ömrünü zevk safâ içinde sen
Hâb-ı gafletle geçirdin olmadın bir gün ikâz¹⁷

Muharrem Efendi, nefse uyduğu halde aklını başına alıp da kendini bir gün olsun ikaz etmediğini belirtmektedir. Dünyaya yönelerek ahireti hatırlamadığını salih amel işleyerek kendini uyarmadığını ifade etmektedir. Ömrünün, yiyip içip zevk ve sefa içinde geçtiğini ve buna rağmen kendini uyarmadığını söylemektedir.

Gelmedin hiç âhiret yollarına edip heves
Bir nasihât tutmadın hiç olmadın bir gün ikâz

Bu ne hâldir ne tegâfûl ömr-i azizin yazık
Rûz u şeb gafletle geçti olmadın bir gün ikâz

¹⁶ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.165.

¹⁷ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.205.

Sırrıyâ artık yeter bu hâb-ı gafletten uyan
Ne için ayılmadan hiç olmadın bir gün îkâz¹⁸

Muharrem Efendi, ahiret yoluna heves edip de hiç o yola koyulmadığından, nasihat dinlemediğinden, hiçbir gün kendini uyarmadığından yakınmaktadır. Bu ne hâldir ki hala gaflet içerisinde gece ve gündüzü geçirmektesin diye eseflenip, yine kendine seslenerek "Bu gaflet uykusundan yeter uyan artık neden ayılmadın bir gün kendini ikaz etmedin!" demektedir. Burada kendine hitap eden Muharrem Efendi aslında hem kendine daha ziyade de diğer Müslümanlara bunu hatırlatmaktadır.

Yıkıp gönlünü hazz-ı nefis için hiç etmedin şefkat
Bütün nâs içre bu sîmâyı sen bîmâre döndürdün

Bu dil-i sûzânımdan arşa giden râh-ı uşşâkı
Hevâ-yı nefis ile harâb edip vîrâne döndürdün¹⁹

Muharrem Efendi, "Nefsin istekleri için gönlünü kırıp, şefkat göstermedin. İnsanlar içinde bu kişiyi hasta ettin, bu yanan gönlümden arşa giden aşk yolunu nefsin isteklerine uyararak, harap edip viraneye çevirdin" diyerek sitem etmektedir. Bir sufinin devamlı olarak nefesine olan ikazlarını burada da görmekteyiz. Ömür boyu nefesine hâkim olma anlayışı beyitlerde sık sık görülmektedir.

Ey gamzede dil nefse esir gama duçarsın
Bilmem ki daha ne için yüksekte uçarsın

Nefsin sana emr eylese bir cürme koşarsın
Ya emr-i ilâhîde niçin böyle nâçârsın²⁰

Hevâ-yı nefse uyanlar cezâsını görür mutlak
Îtâat etme nefesine eğer hâkim isen sâlik

Bu mâsîvadan elin çek tefekkür eyle uhrâyı

¹⁸ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.205.

¹⁹ Hacı Muharrem Efendi a.g.e, s.229.

²⁰ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.234.

İbâdet eyle Allah'a eğer ayık isen sâlik²¹

Muharrem Efendi, ey süzgün bakışlı gönül nefse esir olduğundan gam içerisinde. Buna rağmen hala neden yüksekten uçarsın, nefsin emretse hemen bir günaha girmektesin Allah'ın emri karşısında neden çaresizsin. Nefsin isteklerine uyanlar, cezasını mutlaka görür, ona hâkim isen nefsine itaat etme. Bu masivâdan elini çek ahireti düşün, Allah'a ibadet et, eğer uyanık isen böyle olmalısın demektedir.

Ne kadar uydun hevâ-yı nefse ey gamzede dil
Dünyâda hiç tâlib-i Perverdigâr olmaz mısın?²²
Hâr-ı dünyâ-yı bırak gülzâre gel
Âr u nâmûsu atıp pâzâre gel
Gezme yabanda huzûz-i nefis ile
Agyârı terk eyleyip dildâre gel²³ (247)

Muharrem Efendi, "Ey hüznü gönül nefsin isteklerine ne kadar uydun, dünyada Hakk'ı isteyen olmaz mısın? Dünya dikenini bırak gül bahçesine gel. Ar namus kaygısını at aşk pazarına gel. Dışarlarda nefsin istekleri ile gezme başkasını bırak, canana gel!" demektedir. Hayatın her anında Hak aşkıyla hemhal olmayı arzu eden bir Hak dostunun temennilerini dile getirmektedir.

Zulmet-i tende bîtâb oldun yeter
Tende mahbûs sâhib-i nefis subh u şam

Yanmayınca nâr-ı Sırrı nefis
Çek riyâzet verme ana hiç ta'âm²⁴

Muharrem Efendi, "Ten hapsinde yorgun düştün yeter!" demektedir, nefis sahibinin sabah ve akşam tende hapis olduğunu dile getirmektedir. Kendine seslenerek nefis aşk ateşinde yanmazsa nefsi riyazata tabi tut aç bırak, yemek verme şeklinde nefse karşı tutumunu ifade etmektedir. Nefse karşı mücahedede yapılması gerekenleri izah etmektedir.

²¹ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e, s.235.

²² Hacı Muharrem Efendi, a.g.e.,s.236.

²³ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e.,s.247.

²⁴ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e.,s.258.

Mahv etti nefs-i emmâre bu derdime eyle çâre
Sırrı kulun yakma nâre afveyle Perverdigârım²⁵

Ben hevâ-yı nefse meyl eden refiki istemem
Doğru yoldan inhıraf eden refiki istemem²⁶

Nefsin esîri olmuşam, bahr-i zünûba dalmışam
Girdâb-ı ye'sde kalmışam, estağfirullahelazîm²⁷

Muharrem Efendi, nefsiyle olan mücadelesinde çaresizliğini ifade ederek, nefsin kendisini zor duruma düşürdüğünü, Allah'ın bu derdine çare olmasını istemektedir. Sırrı kulunu affet ateşte yakma diyerek niyazda bulunmaktadır. Aynı zamanda nefse uyan arkadaş, doğru yoldan çıkan arkadaş istemem, dedikten sonra kendisinin nefsin isteklerine boyun eğdiğini, günah denizine daldığını, ümitsizlik girdabında kaldığını itiraf edip, tevbe etmektedir.

Nefse uyup ettim günâh, eyledim ömrünü tebâh
Senden gayri yoktur penâh, estağfirullahelazîm

Nefs ile oldum âvâre, günahımdan çok yüzüm kara
Senden olur yine çâre, estağfirullahelazîm²⁸

Muharrem Efendi, nefesine uyararak günah işlediğini, bu şekilde ömrünü mahvettiğini, Allah'tan başka sığınılacak yer olmadığını söyleyerek tevbe etmektedir. Nefsiyle olan mücadelesinin kendisini başıboş hâle getirdiğini belirterek af dilemektedir. Mutasavvıfın manevi hayatında nefsiyle olan mücadelesinin ne kadar ehemmiyetli bir iş olduğunu bir kere daha dile getirmektedir.

Bahr-i günaha dalmışam, zincîr-i nefsi salmışam
Gâyet âvâre kalmışam, estağfirullahelazîm

²⁵ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.274.

²⁶ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.276.

²⁷ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.277.

²⁸ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.279.

Uydum nefsin hevâsına, düşüp gaflet deryâsına
Erişmişem gâyesine, estağfirullahelazîm

Nefse uyup oldum zelil, buldum Gafûr ismin delil
Kapına geldim yâ Celîl, estağfirullahelazîm²⁹

Muharrem Efendi, günah işlemek hususunda düştüğü durumu belirterek, nefsi serbest bıraktığını, bundan dolayı başıboş kaldığını belirtip Allah'tan af dilemektedir. Nefsin isteklerine uyarak, gaflet deryasına düştüğünü, bunda da en son noktaya geldiğini ifade etmektedir. Nefse uymasının kendisini alçalttığını, ama bundan kurulmada kendisine delil olarak Allah'ın "Gafûr" ismini gördüğünü, "Ey Celil olan Rabbim kapına geldim, affet!" diyerek Allah'a yönelmektedir. Her zaman için Müslüman bir kimsenin Allah'ın affedicî oluşunu hatırında tutarak buna göre davranması gerektiğini belirtmektedir.

Nedir bu dağdağa nefsim ilinde
Ferâgat etmedim çûn ü çerâdan

Nefs ârzûsu etti beni bîtab
Çâre yok rehâ bulmak bu belâdan³⁰

Uyup nefsin hevâsına geçirdin beyhude ömrün
Mâsivâdan dönüp bir kez teveccüh kılmadın yâre³¹

Muharrem Efendi, "Nefsim yurdundaki bu karmaşa nedir?" diye sormakta; çünkü ve niçin sorularından vazgeçemediğini, nefsin isteklerinin kendisini yorgun düşürdüğünü, bu beladan kurtulma çaresini bulamadığını söylemektedir. Bunlarla beraber nefsin isteklerine uyarak bir ömrü boşa geçirdiğini masiva olan şeylerden vazgeçip Allah'a bir kez yönelmediğini ifade etmektedir. Görüldüğü gibi mutasavvıfımız kendi halinden şikâyet ederek hem aciziyetini hem de Allah'a olan güvenini dile getirmektedir.

²⁹ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.279.

³⁰ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.307.

³¹ Hacı muharrem Efendi, a.g.e., s.327.

Bu hevâ-yı nefis ile vakti geçirme
Ez-dil ü cân tut huzuru subh u mesâde

Meyl –i ağyâr eyleme huzûra devâm et
Arzuyu bırak hemîşe ol havf u recâde
Başlıca hicâb varlığıdır nefis-i şeririn
Terk-i enâniyyet et ol zevk u safâde³²

Muharrem Efendi, "Nefsin istekleri ile vakti geçirme, gönlünü sabah akşam huzur içinde tut. Ağyâra yönelme huzura devam et, arzuları bırak ümit ve korku arasında ol. Sana en önemli engel şerli nefisindir, benliği terk et gönül ferahlığını bulursun." demektedir. Sûfi düşmanını kendinde aramalı, hatayı başka yerlerde arama yanlışına girmemelidir.

Râm olma sakın emrine bu nefsin hazer et
İrtikâb-ı cürm ü cefâdan güzâr eyle

Nefsin cünûdu etse hücum kûy-i dile ger
Eyleme itâat ana derhâl âzâr eyle³³

Muharrem Efendi, "Sakın bu nefsin emrine boyun eğme, günah işlemeyi ve eziyet etmeyi bırak. Nefsin ordusu eğer gönül semtine hücum ederse, ona itaat etme ve hemen azarlayarak karşılık ver!" diyerek kendini ikâz etmektedir. Nefsin hücumlarına karşı hazırlıklı olmanın değerine işaret etmektedir.

Hîle-i nefis ile bîtâb olmuşam yâ Rab meded
Sayamam hadd ü gâyet yok şu benim isyânıma

Çok perîşân eyledi nefsin hevâsı nideyim
Gulgule düşürdü dile imdâd et efgânıma³⁴

Muharrem Efendi, nefsin hilesiyle yorgun düşmüşüm ey Allah'ım yardım et. Benim isyanımın haddi yok sayılmayacak kadar çok. Nefsin istekleri

³² Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.329.

³³ Hacı muharrem Efendi, a.g.e., s.330.

³⁴ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.331.

beni çok perişan etti, gönlümü telaşa düşürdü feryadıma yardım et diyerek Allah'a sığınmaktadır. Nefisle olan mücadelesinde Müslüman her an Allah'tan yardı istemelidir.

Uyup hevâ-yı nefse gel hazer et ihtilât etme
Nâsı zemm eyleyip beyhude yere düşme vebâle³⁵

Yol verme sakın beyt-i dile mâsivâyâ hiç
Her hâlde çekersin cezâsını rûz-i cezâde

Yâd eyle ezel bezmini ahdine vefâ kıl
Terk et hevâ-yı nefsi yeter kalma sivâde

Çünkü enâniyyet seni çok derbeder etmiş
Yok, fâide hiç nefis ile uçsan havâde³⁶

Muharrem Efendi, "Nefsin isteklerine uyararak insanlara karışmaktan sakın. İnsanları kötüleyerek boş yere günaha girme. Mâsivânın gönül hanesine girmesine müsaade etme. Yoksa ahirette bunun cezasını çekersin. Ezel meclisinde verdiğin sözü hatırla ve vefalı ol. Nefsin isteklerini terk et, Hakk'ın dışındakileri unut. Benlik seni perişan etmiş, nefsin ile havada uçsan bir faydası yok." demektedir.

Esîrim dâm-ı nefse âzâd eyle
Düşmüşem bu nefsile çün belâye³⁷

Nefsin esîri olmuşam girdâb-ı ye'ste kalmışam
Hâlimi arza gelmişem meded yâ Şâh-ı Geylânî³⁸ (348)

Pây-i nefsi şikest et âhir seni mahv eder
Yüz verme o bed-şûma bunca hünerin yok mu?

³⁵ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.334.

³⁶ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.338.

³⁷ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.341.

³⁸ Hacı Muharrem Efendi, a.g.e., s.348.

Muharrem Efendi, "Nefsin tuzağında esirim, beni kurtar nefis yüzünden bu belaya düştüm. Nefsin esiri olup ümitsizlik tehlikesine düştüm. Durumumu anlatmaya geldim yardım et ey Abdulkadir Geylânî, nefsin ayağını kır, sonunda seni mahveder. O uğursuza yüz verme bunu yapacak yeteneğe sahip değil misin?" diyerek kendi kendini ikâz etmektedir.

Terk-i heves-i nefis et bâğ-ı dile azm eyle
Bir rehberle dil-bend ol iz'ân güherin yok mu (365)

Uyma sakın nefesine hiç Allah'ın emrine bak
Altundan olsa ağacın zümür-rüd-âsâ yaprak (387)

Gel uyma hevâ-yı nefse sabr et sonu selâmettir
Böyle gerû koyan seni meyl-i dünyâ vü cehalettir (388)

Muharrem Efendi, "Nefs hakkındaki sözlerini neticelendirirken şunları dile getirmektedir: nefsin isteklerini bırak, gönül bahçesine gel bir rehberle (mürşide) gönül bağla o kadar akıl cevherin yok mu? Sakın nefesine uyma Allah'ın emrine bak. Eline geçse yaprakları zümrütten altından ağaç, uyma nefse sabır göster sonu selamettir. Seni bu şekilde Allah'tan geri koyan dünyaya olan meyil ve cehalettir." diyerek insanın hâlini tasvir etmektedir.

SONUÇ

Tasavvuf, her dönemde kabul gören, ama bunun yanında eleştirel bakış içerisinde ele alınan bir ilim olmuştur. Fakat başta insan olmak üzere varlıkla ilgili görüşleri ve onun manevî terbiyesi her zaman taze ve geçerli kabul edilmiştir. Gaye olarak da ideal insana ulaşmak seçilmiştir. Günümüzde insan eğitimi, yapılan eksik ve hatalarla devamlı gündem oluşturmaktadır. Hastalıklara, problemlere çarelerin aranıldığı bir dönemde, insanı yetiştirme ve örnek olacak modeller elde etme konusunda mutasavvıfların rolü yadsınamaz.

İnsanın kalbine tesir etme konusunda nefis ve kalp sürekli bir mücadele içerisinde dirler. Kalp bu mücadeleler sonunda bazen ruhun, bazen de nefsin istek ve arzularına uymakta, ondan etkilenmektedir. Nefsin bu kötü istek ve arzularından kurtulmak için tezkiye edilmesi terbiyeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu sayede, nefsin olumsuz etkisinden kurtulan ruhun, Allah'a

doğru yönelip, yakınlık kesbetmesi mümkün olacaktır. Bunların neticesinde kalp de ruha kulak verecek ve ondan gelecek emirlere göre vaziyet alacaktır.

Mutasavvıflar emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râdiye, merdiyye ve kâmile şeklinde nefsi mertebelere ayırarak yapılan mücadeleyi de derecelendirmişlerdir. Çünkü insan bir eğitim içerisinde belli bir süreç sonucunda her basamakta farklı zorluk ve engellerle karşılaşmaktadır. Kendisini geliştiremeyen, hep aynı seviyede kalan insan her açıdan olumsuzluklarla karşılaşır ve toplum tarafından da yerilir. Devamlı surette kişi kendini daha güzel vasıflarla donatmaya çalışmalı bunu yaparken de nefsinin dizginlenemeyi başarmalıdır.

Muharrem Efendi de nefsin emrine girenlerin nelerle karşılaşacağını ifade etmekte, ona hâkim olanların ise iki cihanda ada huzura kavuşacaklarını belirtmektedir. Nefsin esiri olanların başı belaya girdiğini ümitsizliğe kapıldıklarını ifade etmektedir. Nefsin ayağını kırmak gerektiğini, eğer dizginlenemezse insanı mahvedeceğini söylemekte, nefsin insana neler yapabileceğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Cevherî, *es-Sıhah fi'l-lüğa ve'l-ulûm*, c.III, Kahire 1982.
 Gazâlî, *İhyâ*, , c.III, Mısır 1957
 Hacı Muharrem Efendi, *Dîvân*, Haz. Süleyman Ateş, İstanbul 201
 Hucvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982.
 İbn Arâbî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c.II, Beyrut trs.,
 İbn Faris, *Mucemu Makâyıs'ı-luğa*, (Tah. A. Muhammed Harun) c.V, Mısır 1969.
 İbn Manzur, *Lisanu'l-arab*, (Tah. Haşim Hamid eş-Şâzelî),c.VI, Kahire trs
 Kuşeyrî, *Risâle*, Mısır 1966.
 Mevlâna, Celâleddin Rumî, *Mesnevî*, ter. Veled İzbudak, MEBY, İstanbul 1995.
 Soysaldı, İhsan., "Mevlana'nun Mesnevisinde Nefis Kavramı" Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, 163-168, (2007).
 Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer, *Âvârifü'l-Meârif*, (ter. H.Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz) İstanbul 1990.